ئاسایشی وزەی سووریا و کاریگەری لەسەر کەرتی وزەی هەرێمی کوردستان

21-11-2019

نووسەرەکان

ناوەندی لێکۆڵینەوەی رووداو

کورتە : لە سەرەتای سەرهەڵدانی قەیرانی سووریا لە بەهاری 2011، هەر یەك لە ئەمریکا، رووسیا، تورکیا و ئێران لە نێو خاکی سووریادا کێبڕکێیانە بۆ دەستگەیشتن بە پیشەسازیی نەوت و غازی ئەو وڵاتە. بگرە ریشەی شەڕ لە سووریا دەگەڕێتەوە بۆ کۆنترۆڵکردنی ئەو ناوچانەی بە نەوت و غاز دەوڵەمەندن.

بەهرۆز جەعفەر

لە سەرەتای سەرهەڵدانی قەیرانی سووریا لە بەهاری 2011، هەر یەك لە ئەمریکا، رووسیا، تورکیا و ئێران لە نێو خاکی سووریادا کێبڕکێیانە بۆ دەستگەیشتن بە پیشەسازیی نەوت و غازی ئەو وڵاتە. بگرە ریشەی شەڕ لە سووریا دەگەڕێتەوە بۆ کۆنترۆڵکردنی ئەو ناوچانەی بە نەوت و غاز دەوڵەمەندن.
سووریا بەدرێژایی مێژوو کێشەی هەبووە، هەروەها دەرفەتیشی هەبووە، ئەویش بەهۆی پێگەکەی کە دەکەوێتە سەر دەریای سپی ناوەڕاست. سووریا بووەتە تاقە دەرگایەك بۆ عێراق، ئوردن و ئێران بۆ ئەوەی بگەنە دەریای ناوەڕاست.
ئاسایشی وزە چییە؟ بریتییە لە پاراستن و بەرز راگرتنی ئاستی یەدەگی سرووشتی، بە بازاڕکردن و چاودێریی نرخە لە بازاڕی وزە، ئەمەش راستەوخۆ کاریگەری هەیە لەسەر ژیانی سیاسی و ئابووری و مرۆیی وڵاتەکە. نەوت رۆڵێکی گەورەی لە داهاتی سووریادا نییە و تەنیا 20%ی سەرچاوەی داهات بووە بۆ حکومەت. بەپێی جۆرناڵی نەوت و غاز، لە کانوونی دووەمی 2015، یەدەکی نەوتی سووریا بە 2.5 ملیار بەرمیل خەمڵێنراوە کە زۆربەی ئەو یەدەکە دەکەوێتە باکووری رۆژهەڵاتی سووریاوە (ناوچەکانی ژێر دەستی هەسەدە). هەروەها یەدەگی غازی سروشتی بە 241 ملیار مەتر سێجا خەمڵاندووە کە دەکەوێتە سەنتەری سووریاوە. زۆربەی ئەو نەوتە خاوەی سووریا هەیەتی نەوتی قورسە (هێزی راکێشانی نزمە) و ترشیشە (واتا برێکی زۆر گۆگرد لە پێکهاتەیدا هەیە)، ئەمەش واتە پێویستی بە پاڵاوگەی تایبەت هەیە، هەر بۆیە نرخەکەی لە بازاڕ کەمترە.
سێکتەری نەوتی سووریا لە دوای بەهاری عەرەبییەوە تووشی کێشە بووە. بەرهەمهێنان و هەناردەکردنی نەوتی خاو تا ئاستی نزیکەی سفر پەکیکەوت. وڵاتەکە سەرتاپا تووشی کورتهێنان بووەوە لە مەسەلەی (خستنەڕوو)ی توانا هایدرۆکاربۆنییەکان و بەرهەمە پاڵاوتەییەکانی. سەرباری ئەمەش سەپاندنی سزا بەسەر نەوتی سووریادا لەلایەن ئەمریکا و یەکێتی ئەورووپاوە ئەوەندەی دیکە توانا پیترۆلییەکانی سووریای بێ کاریگەر کرد. ئەمساڵ ئاستی بەرهەمهێنانی نەوت لە ناوخۆی سووریادا گەیشتووەتە 24 هەزار بەرمیل لە رۆژێکدا کە دەکاتە 20-25%ی پێداویستییە نێوخۆییەکانی سووریا. لەکاتێکدا پێش هەڵگیرسانی شەڕ ئاستی بەرهەمهێنان 370 هەزار بەرمیل نەوت بووە. حکوومەتی سووریا لەو ماوەیەی کە لە شەڕدا بووە، لەلایەن ئێرانەوە سووتەمەنی بۆ دابینکراوە، بەڵام ئەو پاڵپشتییەی ئێران لەدوای سزاکانی وەزارەتی خەزێنەی ئەمریکا بۆ سەر تاران، کۆتایی هات.

جیۆپۆڵەتیکی وزە.. بەستنەوەی هێڵی بۆریی کوردستان بە دەریای ناوەڕاستەوە

جیۆپۆڵەتیکی وزە: واتە کاریگەریی پێگەی جوگرافیای سیاسی بەسەر وزەوە (ئەگەرچی وزە تەنیا نەوت و غازی سروشتی نییە، ئاویش گرنگە). هەرێمی کوردستان و عێراق بەگشتی کەوتوونەتە نێوان سێ حەوزەی گەورەوە. لە باکوور و خۆرهەڵاتییەوە حەوزەی قەزوینە کە رووسیا و ئێران و ئازەربایجان رۆڵی تێدا دەگێڕن، (رووسیا و ئێران یەکەم و دووەمی یەدەگی غازی جیهانیان هەیە).
دەریای قەزوین کە گەورەترین دەریای داخراوە لە جیهاندا، ناوچەیەکە پڕە لە بەریەککەوتنی جۆراوجۆر، حەوزەی دووەمیش کەنداوی عەرەبییە کە نەك بۆ هەرێمی کوردستان، بۆ عێراقیش وەك یەکێك لە وڵاتانی کەنداو بووەتە سەرچاوەی نائارامیی سیاسی و ئەمنی. ئەم حەوزەیە پتر هەیمەنەی ئێرانی بەسەرەوەیەوە. حەوزەی سێیەمیان حەوزەی دەریای سپی ناوەڕاستە.
زۆربەی وڵاتانی باشوور و ناوەڕاستی ئەورووپا دەکەونە سەر دەریای ناوەڕاست. میسر، قوبرس و ئیسرائیل سنووری ئاویی هاوبەشیان هەیە، غاز و نەوت لەکەناری دەریادا دەردێنن و ئەمریکا بە توندی بەرگرییان لێدەکات. لە (13ی نۆڤەمبەری 2019) لەسەر پرسی دەرهێنانی غازی سروشتی لە قوبرسی تورکی لەلایەن تورکیاوە، یەکێتی ئەورووپا هۆشداری توندی دایە تورکیا. هەموو وڵاتانی رۆژهەڵاتی دەریای سپی هاوسۆزی کوردن، بەرژەوەندی خۆیان لە دەوڵەمەندکردنی کوتلە نەوتی و غازییەکەیاندا دەبیننەوە و چاویان لەوەیە هێڵی بۆریی کوردستان بە نزیکترین رێگە لە دەریای ناوەڕاستەوە بگاتە ئەورووپا.
بۆ ماوەی چەند سەدەیەك سووریا لە ژێر قەڵەمڕەوی تورکە عوسمانییەکاندا بووە، لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانییەوە بەپێی بڕیاری مانداتی کۆمەڵەی گەلان کاروباری سووریا درایە فەرەنسا. لە دوای جەنگی دووەمی جیهانی سووریا وەك دەوڵەتێك سەربەخۆیی سیاسی وەرگرت، بەڵام هەر لەژێر چاودێری و دەستوەردانی هێزە نێودەوڵەتییەکاندا مایەوە. کاتێك بەریتانیا لە دوای جەنگی دووەمی جیهانی عێراق و نەوتەکەی چنگ کەوت، ساڵی (1935) هێڵی بۆریی مووسڵ ـ حەیفای بنیاتنا کە بەخاکی سووریادا تێپەڕ دەبێت، ئەم هێڵە هەرچی نەوتی کەرکووك و ناوچە کوردییەکانی عێراق و مووسڵ و ئوردنە دەیگواستەوە بۆ دەریای ناوەڕاست.
لێرەوە تێدەگەین، کە دیوە ستراتیژییەکەی نەوتی سووریا ئەوە نییە ئەو بڕە لەیەدەگی تێدایە، بەڵکو گرنگیی گەورەی نەوتی سووریا پێگەکەیەتی لە نێوان رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و دەریای سپی ناوەڕاستدا کە لە توانایدایە رۆژانە سووتەمەنی بۆ تەواوی کەشتییە بەریتانی و ئەمریکی و ئیسرائیلیەکان دابین بکات لە دەریای ناوەڕاستدا. هەموو ئەو ئامێرە سەربازییانەی وڵاتانی زلهێز و ناوچەکە هەیانە بە وزە ئیش دەکەن و سووریاش ناوچەیەکی نزیك و ناوجەرگەی رووداوەکانە، لەتوانایدایە لە شوێنی خۆیاندا وزەی پێویستیان بداتێ. گرنگییەکی دیکەی سووریا و (باکووری سووریا بەدیاریکراوی) ئەوەیە نەوتی کەرکووك و هەرێمی کوردستانی لێوە ببرێتە دەریای ناوەڕاست،

بەمەش ناوچەکە سەراپا لە میسر و قوبرس و ئیسرائیل و سووریا و عێراق لەسەر دەریای ناوەڕاست دەبنە یەك کوتلەی وزەی گەورە لە ژێر چاودێریی چڕی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و ئیسرائیلدا.
لە عێراق، تا ئێستاش نەوتی کەرکووك بە هێڵی بۆڕی کوردستاندا دەگاتە بەندەری جەیهانی تورکی بۆ دەریای ناوەڕاست. لە ئاستی نێوخۆی کەرکووکدا، دۆخەکە بۆ کورد لەبار نییە. لەناو کۆمپانیای نەوتی باکوور لە کەرکووك لە کۆی 14120 فەرمانبەر تەنیا 1600یان کوردن. لە 12 دەستە هیچیان کورد نین. لە 52 بەش تەنیا 4 بەشیان سەرۆکەکەیان کوردە. لە 800 یەکە تەنیا 52یان کوردن. لە 280 هۆبە تەنیا بەرپرسی 26 دانەیان کوردە.
هەرچی ئاستی بەرهەمی ڕۆژانەی نەوتە لە (نۆڤەمبەری 2019) دا لە نێوان 370 بۆ 380 هەزار بەرمیلە، کە زۆربەی لە ناوخۆدا بەکاردەهێنرێ، بڕێکی کەمی بە بۆریی نەوتی کوردستاندا دەگوازرێتەوە بۆ تورکیا. زوو زوو بەرپرسانی وەزارەتی نەوتی عێراق لە میدیاکاندا دەڵێن بۆڕییەکی نوێی نەوت لە کەرکووکەوە بۆ تورکیا رادەکێشین، لە کاتێکدا دەمێکە کار لەو بۆرییەدا دەکرێ.

ڕۆڵی رووسیا

چوارچێوەی کاری رووسیا لە هەرێمی کوردستان پتر ئابوورییە، بەڵام لە سووریا ئابووری و سەربازییە. رووسیا لە شوباتی 2017 وە دیڵێکی لەگەڵا هەرێمی کوردستان هەیە بۆ بەرهەمهێنان و بەبازاڕکردنی وزەی هەرێمی کوردستان. بەڵام ڕۆڵێکی ئەوتۆی نییە لە جوگرافیای کێڵگە نەوتییەکانی کەرکووکدا.
وجودی رووسیا لە سووریا بە پلەی یەك لە تەرتووسە کە دەکەوێتە باکووری خۆرئاوای سووریا. رووبەرەکەی 3 ملیۆن مەتر چوارگۆشەیە، قەبارەی شتومەکی لەخۆگرتوو ساڵانە تێیدا دەگاتە 12 ملیۆن تۆن. تەرتووس ماهیەتێکی گەورەی هەیە لەبەرئەوەی دەکەوێتە سەر کەناراوەکانی دەریای ناوەڕاست کە هەموو جیهانی عەرەبی و ئەوروپا و ناوچەی دەریای رەش دەتوانن پێی بگەن. تاکە شوێنە لەسەر دەریای ناوەڕاست لە سووریا کە هێزی سەربازی و ژێردەریایی و کەشتی فڕۆکەهەڵگر و فڕۆکەی جەنگی و تیمی بازرگانیی رووسیای لێیە.
بەپێی وتەی جێگری سەرۆکوەزیرانی رووسیا، یوری بوریسۆڤ لە (ئەپرێڵی 2019) دا مۆسکۆ رێککەوتنی لەگەڵ حکومەتی سووریا کردووە بۆ ماوەی 49 ساڵ لە تەرتووس بمێنێتەوە. جگە لەوەی گرێبەستێکی بۆ پەرەپێدانی کێڵگە نەوتییەکانی سووریا لەگەڵ بەشار ئەسەد کردووە.
لە کۆتاییدا، کوردستان بۆ ئەوەی مەترسییەکانی ئەم دیاردە نوێیە لە گەمەی جیۆپۆڵەتیکدا بکات بە دەرفەت، بۆ ئەوەی ئاسایشی وزەی کوردستان بە ستانداردێکی مۆدێرندا وەربچەرخێ، لانیکەم پێویستە تیۆرەیەکی هەبێت بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ دیاردەی نوێی ناو پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان کە پێیدەگوترێ (پەیوەندییە ئابوورییە سیاسییەکان)، واتە بنەمای پەیوەندی لە نێوان حکومەتی دەوڵەتەکان و کۆمپانیا جیهانیەکاندا چۆنە! بۆ نموونە لە ساڵی 2013 وە کۆمپانیای بریتش پێترۆلیۆم لەناو نەوتی کەرکووکە، ئەوە سێ ساڵە باڵاخانەیەکی مۆدێرنی لە نێو کۆمپانیاکە دروستکردووە، تەنیا خەریکی لێکۆڵینەوە و گەڕانن. ئایا کورد دوو سەنتەری لێکۆڵینەوەی لە کەرکووك و دەوروبەری هەیە؟ ئەوەتا دەبینین لەگەڵ پێشکەوتنی پیشەسازیی نەوت و دەرهێنان و پاڵاوتن لە هەرێمی کوردستان گرفتە دارایی و سیاسی و مرۆییەکان لە هەڵکشاندان!
• بەهرۆز جەعفەر، سەرۆکی ئینستیتوتی مێدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی و خوێندکاری دکتۆرا لە پەیوەندییە ئابوورییە نێودەوڵەتییەکان.